

LANDSCHAP MET DIEREN

© *Mariët Meester 2001*

De problemen tussen Alexandra en mij begonnen toen we met ons vieren aan de keukentafel herinneringen zaten op te halen aan Warschau. Victor en Daina waren destijds niet meegeweest met de excursie naar het geboortehuis van Chopin, ze waren in het hotel gebleven en hadden allebei in hun eigen kamer de middag doorgebracht, uitgeput van de ruim zesduizend kilometer die we op dat moment al hadden afgelegd. Alexandra en ik deden daarom ons best de andere twee zo poëtisch mogelijk te vertellen hoe het park eruit zag waarin het huis van Chopin stond, en hoe de muziek klonk die een pianiste er speciaal voor ons, schrijvers uit heel Europa, had gespeeld. Terwijl wij op houten banken buiten zaten, met de zon op onze rug, omspoeld door een koesterend windje, dartelden de klanken van de vleugel door de open deur en ramen van Chopins woning naar ons toe. Tenminste, zo formuleerde Alexandra het, zelf zou ik liever niet van die cliché's hebben gebruikt. Allemaal hadden we onze ogen dichtgedaan, en toen we terugliepen naar de ingang van het park, waar de bus op ons stond te wachten, leek de wereld nog

steeds een paradijs. ‘Totdat ik vlakbij het toegangshek een kat onder de struiken zag zitten,’ zei ik tegen Victor en Daina, die met hun ellebogen op de tafel zaten te luisteren, ondertussen teugjes nemend van hun rode wijn. ‘Ik ging door de knieën om het dier beter te kunnen bekijken. Het was een bonte, hij bleek bezig te zijn met zijn tanden een koolmeesje uit elkaar te trekken. Allemachtig! dacht ik. Waarom nou net nu! Ik wilde nog helemaal niet worden geconfronteerd met wreedheid, ik wilde nog even niet weten dat alles wat leeft, dat doet ten koste van iets anders. Als mens doe je het ook; met iedere keuze die je maakt benadeel je in feite een ander mens. We zijn allemaal voortdurend in onze eigen kleine oorlogjes verwickeld.’

‘Pfff, wat een onzin,’ zei Alexandra scherp, alsof het haar mateloos ergerde dat ik dit slot aan ons verslag van die etherische middag had gemaakt. ‘Oorlogjes! Wat weet jij daar nou van! Jij, met je beschermde bestaantje in Nederland. Als wij drieën nou zoiets zouden zeggen!’

‘Je weet best dat ik het nodige heb meegemaakt. Tien jaar lang heb ik in woonwagens geleefd, zonder waterleiding, in de modder, met weinig geld, bedreigd door schimmels en verval, strijdend tegen mijn eigen ondergang.’

‘Laat me niet lachen! Alles wat jij hebt meegemaakt was maar spel, je koos er zelf voor. Als je wilde had je ook een comfortabel leven kunnen leiden. Terwijl mijn lot, als Roemeense uit 1954, voor een groot deel is bepaald door de geschiedenis, net als dat van Daina in Estland. Om over Victor nog maar niet te praten. Als gevluchte Kosovaar in Oostenrijk, nota bene Oostenrijk...’

‘Luister, ik vind...’ Victor probeerde Alexandra’s verbeterde woordenstroom te onderbreken. ‘Ik vind dat...’ Het ging hem net zo moeizaam af als altijd, hij kon wel Engels verstaan maar sprak het slecht. Wanneer hij met Alexandra alleen was communiceerden ze in het Frans. Met mij deed hij dat ook, maar met Daina erbij probeerden we het alle vier bij Engels te houden, we wilden haar niet buitensluiten. Sinds onze babylonische treinreis verlangde ik naar één Europese basistaal, het liefst Engels, maar dat had ik onderweg nooit tegen iemand durven zeggen, behalve

tegen mijn Nederlandse collega, die er net zo over bleek te denken. De meeste anderen in de trein waren stukken chauvinistischer dan wij. Een paar dagen nadat Daina, Victor, Alexandra en ik in *Villa le Mont-Noir* waren aangekomen, had ik ook al gemerkt dat ik als Nederlandse toch echt moest uitkijken met wat ik zei. Ik vroeg gewoon aan Alexandra of ze misschien lesbisch was? Dat viel niet zo goed, om het zwak uit te drukken. Nu ik dit opschrijf, nadat ons gezamenlijke verblijf in le Mont-Noir zo abrupt en dramatisch is geëindigd, besef ik ineens dat de problemen helemaal niet zijn begonnen toen ik over die kat en dat vogeltje begon, maar op dat moment al, toen ik deze vraag stelde.

Alexandra was nog steeds aan het orenen. Niemand luisterde echt. 'Alexandra, stil... stil nou eens. Ik vind... ik vind dat Mariët wel een beetje gelijk heeft. Overal, op iedere plaats en in alle tijden, zijn de kiemen van oorlog aanwezig. Herinner je je nog wat José Saramago zei tijdens zijn toespraak aan het begin van onze reis in Lissabon? Als deelnemers vertegenwoordigden we niet alleen drieënveertig landen, we vormden zelf, als mensen, meer dan honderd territoria. Hij hoopte dat die na zes weken nog steeds met elkaar in vrede zouden samenleven. Helemaal geen gekke opmerking, de territoriumdrift van individuen verschilt in wezen nauwelijks van de territoriumdrift van landen.'

'Wijn!!!' zei Alexandra woest. 'Geef me nog eens wat wijn.'

Victor schonk haar glas vol en legde ook nog zorgzaam een koudgeworden stuk konijn op haar bord. Bijna iedere avond zaten we hier in de keuken van de villa met elkaar te eten, te drinken en te praten. Een oudere Française kookte voor ons. Overdag werkten we in stilte aan nieuwe verhalen en gedichten, hoewel ik moet toegeven dat ik ook veel van mijn tijd besteedde aan wandelen en fietsen in de omgeving. Een dag eerder had ik nog een platgereden egel bestudeerd. De darmen lagen er los naast, als twee slangen in verschillende kleuren. Ze waren er door de anus uitgeperst.

Tijdens de grote treinreis door Europa, bijna een jaar geleden, hadden we een

bezoek gebracht aan deze schrijversresidentie, op het vroegere landgoed van de familie van Marguerite Yourcenar, in het uiterste noorden van Frankrijk. Met een tiental enthousiastelingen hadden we afgesproken ons ervoor in te schrijven, en toevallig was ik uitgenodigd samen met een dwarse Roemeense, een verlegen Estische en een gecompliceerde Kosovaar die sinds kort in Oostenrijk woonde. De laatste twee waren onmiddellijk een verhouding met elkaar begonnen, hoewel ze tijdens de treinreis ieder met een ander sliepen. De mens heeft een onstilbare behoefte aan paarvorming, dat was ook een van de redenen dat ik Alexandra half-serieus, half als grap had gevraagd of zij misschien lesbisch was? Wij tweeën waren tenslotte de enige overgebleven kandidaten. Ik had er niet bij stilgestaan dat Roemenië nog steeds een van de weinige plekken in Europa is waar je voor een homoseksuele relatie in de gevangenis kunt worden gegooid, met instemming van de overgrote meerderheid van de Roemenen.

Daina, klein, geblondeerd, nog geen dertig, had opvallend veel gelezen. Ze kende van alle boeken de titels in de originele taal, en sprak ze met een grappig Estisch accent uit. ‘Kunnen jullie je het motto van Pico della Mirandola herinneren dat Marguerite Yourcenar heeft gebruikt voor *L’oeuvre au noir*? Hoe het er precies staat zou ik moeten opzoeken, maar het komt erop neer dat de mens de vrijheid heeft te kiezen tussen goed en kwaad, tussen wijsheid en gekte. Terwijl een dier is overgeleverd aan zijn natuur. Je mag daarom het gedrag van een kat die met een vogeltje speelt niet zomaar verbinden met het grote begrip oorlog.’

‘Ach, de mens is maar een heel klein beetje meer dan een dier,’ zei ik cynischer dan ik zou doen wanneer Alexandra er niet bij zou zijn geweest. ‘Zijn zogenaamde keuzevrijheid is heel beperkt. Dat wordt vooral duidelijk wanneer hij in extreme omstandigheden verkeert, dan is het: ikke, ikke, daarna mijn familie, daarna een hele tijd niks, en daarna misschien nog eens andere mensen. Heb je Schopenhauer gelezen? Hij schreef: “Ook al roei je de natuur met een mestvork uit, terugkomen doet ze toch.” Ik weet zeker dat hij met “natuur” ook “menselijke

natuur” bedoelde.’

‘Jezus, Mariët,’ zei Alexandra, en spuugde een klein wit botje uit. ‘Wat een afgezaagde opmerking nou weer.’

‘Ik kan niet anders dan het gedrag van mensen in een oorlog vergelijken met het gedrag van vleesetende dieren,’ antwoordde ik vinnig.

‘Je raaskalt!’

‘Ik raaskal helemaal niet. Ik probeer alleen het recht van de sterkste te onderkennen en te accepteren. De verhouding tussen organismen. De mens is gemaakt om te doden, dat is mijn stelling. En dus is hij gemaakt voor oorlog. Als de mens niet op oorlog zou zijn ingesteld, zou het hem niet eens lukken te overleven.’

Victor, die totaal niet tegen ruzie kon, misschien als gevolg van de gruwelen die hij in Kosovo had meegemaakt, pakte mijn bord en legde er met een liefdevol gebaar het laatste stuk gebraden konijn op. Achteraf heb ik er spijt van, want ik ontkrachtte zo mijn eigen woorden, maar ik voelde ineens walging en schoof met opgetrokken neus het bord naar hem terug. ‘Dat lijkt mag je houden,’ zei ik. ‘Ik moet er ineens van kotsen. Geef mij maar een konijn dat vrij rondhuppelt, konijnen vermoorden tenminste geen andere levende wezens, ze worden alleen maar zelf neergeknald.’

Victor keek gekwetst en begon aan zijn snor te plukken, die een beetje lichter van kleur was dan het waas van blauwzwarte stoppels op zijn wangen. Alexandra trok de rits van haar onafscheidelijke trainingspak met een ruk tot boven toe dicht, en Daina leek haar hersens te pijnigen om passende literaire citaten op te diepen. Niemand zei iets. Alledrie woonden ze vanaf hun geboorte in steden, bedacht ik. Ze hadden er geen idee van dat leven in de natuur veel confronterender is dan leven in de stad. De natuur biedt voedsel en grondstoffen, maar is tegelijkertijd één poel van ziekte, geweld en dood.

Daina had een citaat gevonden. ‘Marguerite Yourcenar was ook erg gecharmeerd van konijnen. Het is jammer dat ze het boek *Paysage avec des*

animaux, over de verhouding tussen mensen en dieren, nooit heeft kunnen schrijven.' Ik voelde me iets rustiger worden. De kleine Estische was op verzoening uit en trok partij voor mij. 'In *Les yeux ouverts*,' ging ze verder, 'een bundel interviews met Marguerite Yourcenar, vertelt ze dat ze hier, op dit landgoed, heeft geleerd van allerlei soorten dieren te houden, waaronder wilde konijnen. En in *L'oeuvre au noir* beschrijft ze hoe Zeno een hele mandvol konijnen loslaat die eigenlijk bedoeld waren om op te eten.'

'Oh ja,' riep ik uit, 'dat heeft ze zo prachtig gedaan! *L'oeuvre au Noir* raakte mij nauwelijks, ik kon er moeilijk beelden bij zien, maar die passage! Hoe ze konijnen schuwe creaturen noemt die desondanks met het gevaar spelen, die ongewapend zijn op de kracht van hun achterpoten na!'

Victor zat mij onderzoekend aan te kijken en begon toen stotterend aan een Engelse zin. Ik dacht en hoopte dat hij over het concept oorlog zou verdergaan, op een abstractere manier dan hij anders altijd deed, meer in de lijn van José Saramago, zonder al die details over zijn voettocht naar de grens met Macedonië die hij ons al zo vaak had verteld. Maar hij bleek iets anders tegen me te willen zeggen. 'Goh, Mariët, weet je eigenlijk wel dat jij zelf sprekend op een konijn lijkt? De vorm van je gezicht, je jukbeenderen, je gemberkleurige haar, die tanden van je. Ja, vooral je tanden.'

Ik was zo verbijsterd dat ik niets meer kon uitbrengen. Ik bracht mijn linkerhand naar mijn mond en hield hem er beschermend voor. Met de rechter graaide ik trillend naar mijn mes, om maar ergens houvast aan te hebben. Hoe kon Victor, de persoon die mij hier in le Mont-Noir het meest dierbaar was, die zoveel had meegemaakt dat hij toch een zekere mildheid zou moeten hebben ontwikkeld, nou zoiets zeggen? Iemand verwonden door hem op zijn zwakste punt te wijzen, wat ongelooflijk laag! Het viel trouwens best mee met die tanden, ze staken alleen iets te veel naar voren.

Ik probeerde mijn tranen in te houden, maar het lukte niet. 'Kijk eens naar

jezelf,' kon ik uitbrengen terwijl ik met mijn servet mijn ogen afdepte. 'Wat zou ik wel niet van jouw tanden kunnen zeggen, of van een heleboel andere van je fysieke eigenschappen. Maar dat doe ik niet, ik ben zo niet.'

*

Tijdens de dagen die volgden probeerden we allemaal het onderwerp 'konijnen' te vermijden. Dat viel niet mee, want zodra we in onze eigen kamers zaten te werken zagen we op de grote, glooiende gazons rond de villa altijd wel een paar achter elkaar aan springen, en wisten dan dat de anderen het ook zagen. "Onverwoestbaar alleen dank zij hun onuitputtelijke vruchtbaarheid."

Ik fietste nu nog meer dan eerst. In Amsterdam ging ik ook iedere dag minstens een uur naar buiten, anders kwam ik de vermoeidheid van het schrijven niet te boven. Dagelijks moest ik een poosje vrij kunnen ademen, het groen van planten zien, zwemmende, lopende of vliegende dieren kunnen observeren. Zelfs aangeliende huishonden voldeden al. Tegelijkertijd voelde ik een diepe angst voor de natuur, die ik had opgedaan tijdens mijn woonwagenleven. De groeikracht van de natuur moet wel de grootste kracht zijn die er bestaat. Omdat mijn wagen vaak lange tijd op een vaste plek stond, had ik keer op keer geprobeerd groente te telen. Dat betekende dat ik verplicht was me te verzetten tegen onkruid en ongedierte, dat zich in een veel razender tempo ontpopte dan de plantjes die ik zelf had gepoot. Met de grootst mogelijk inspanning kweet ik me van mijn taak, die uit niets anders bestond dan het bevoorrechten van het ene ten koste van het andere. Uiteindelijk was ik zelf van hetgeen ik bevoorrecht had de allergrootste parasiet, want dat at ik op. Ik had iets bevoorrecht om het te kunnen doden, opdat ik zelf kon leven.

Diep voorovergebogen trapte ik tegen een heuvel op, ondertussen proberend dit soort gedachten uit mijn kop te bannen en de natuur nou eens als een romantisch decor te zien, zoals normale mensen deden. Ik was hier nog niet eerder geweest, wat

een mooie route. Overal bomen en struikgewas, er woonde bijna niemand langs deze weg. Er doemde alleen één wit huis op, met een brede sloot eromheen die was bedekt met kroos. Ik ging wat meer rechtop zitten en zag tussen het kroos bladeren van waterlelies drijven, volmaakt van vorm en glans. Die moest ik beter bekijken. Ik kneep mijn handremmen samen en ging hangend op mijn zadel stilstaan, met één voet op de grond.

Toen viel het eilandje links van het huis me op. Het was ook omgeven door een sloot vol kroos en lelies. Er leidde een houten voetbrug naartoe. In het gras van het eiland stond een donkerblauw miniatuurhuisje met een halfronde opening als deur, en tussen een namaak-egel, een rood-met-witte plastic paddestoel en een eend van beton met een gele, geschilderde halsband, zaten vier joekels van tamme konijnen tevreden te knabbelen uit een platte bak die kennelijk net voor hen was neergezet. Twee witte exemplaren waren er bij, met enorme oren waarvan de schelpen rose door het daar dunnere haar heenschemerden. De derde was donkerbruin, bijna zwart, en de vacht van de laatste was gemberkleurig, zoals Victor het had uitgedrukt. Ze had een onderkin, een merkwaardige bobbel tussen kop en borst.

Door het zien van dit konijnendomein, dit kunstmatige land met slotgracht, drongen er weer ongewenste gedachten mijn hoofd binnen. Hoe zou je het begrip oorlogvoeren kunnen definiëren? Misschien zo simpel als: het innemen van een gebied, door de bewoners te doden of ze in ieder geval het leven er onmogelijk te maken, totdat het aantal slachtoffers zo groot is dat de tegenpartij capituleert.

Ik voelde een arm om mijn middel en gaf een gil. Ik moet het nauwkeuriger omschrijven. Ik rook een viezige geur die ik wel kende maar niet meteen thuis kon brengen, snuffelde heel even in de lucht en een fractie van een seconde later voelde ik een arm om mijn middel. 'Sta je naar je soortgenoten te kijken?'

Het was Alexandra. In een impuls stootte ik mijn elleboog naar achteren, ik raakte haar precies op haar rechterborst. 'Blijf van me af!'

‘Au, kutkrenng, je doet me pijn.’

Ze liet haar fiets vallen, het wiel schampte mijn kuit. Ik slaagde erin me staande te houden en probeerde niet te laten merken dat ik me ook pijn had gedaan. Met één hand deed ik een halfzachte poging haar te helpen bij het omhoogtrekken van haar rijwiel, maar ze duwde me weg met een agressief gebaar. Het was de stof van haar trainingspak die zo rook, waarschijnlijk had ze het pak na lang zoeken speciaal voor le Mont-Noir gekocht in een obscuur Roemeens winkeltje. Een golf mededogen welde in me op, maar Alexandra merkte het niet. Ze was bezig haar fiets te keren, stapte op en begon fanatiek aan de afdaling van de heuvel. Voor ik achter haar aan zoefde richting huis, zag ik hoe de twee witte konijnen waren begonnen zichzelf te wassen, hoe de zwarte met zijn voortanden zijn borst krawwde en hoe de gemberkleurige haar achterpoot atletisch naar voren stak en er krachtig mee in haar oor wreef.

*

Diezelfde avond, het schemerde al, zat Daina bij mij op de Franse, dus nogal gammele bagagedrager, terwijl Victor zich liet vervoeren achterop de fiets van Alexandra. Hij had een open fles champagne in de hand, en boog zich af en toe opzij om mij eruit te laten drinken. Daarna gaf ik de fles weer aan de andere twee, waardoor we allevier voortdurend aan het wiebelen en wankelen waren. Victor moest zelfs een paar maal snel op het asfalt van de straat springen, omdat hij en Alexandra anders samen zouden neerstorten. Bulderend van het lachen herinnerde hij mij eraan wat ik had geantwoord nadat hij mij een paar dagen eerder voor konijn had uitgemaakt. ‘Kijk eerst eens naar jezelf,’ had ik uitgestoten, ‘wat zou ik wel niet van jouw tanden kunnen zeggen, of van een heleboel andere lichamelijke kenmerken die jij hebt. Maar dat doe ik niet, ik ben zo niet.’

We brulden allemaal, het galmde over de weg. Mijn opmerking was minstens

zo moordend geweest als de zijne. 'Ik ben zo niet!' gilte ik.

'Ik ben zo niet!' krijsten Alexandra en Daina.

Victor probeerde mij zover te krijgen dat ik zei wat die lichamelijke kenmerken van hem dan wel waren, maar ik kon niks bedenken.

We reden voorbij een oorlogskerkhof, de witte kruisen staken af tegen het donkere bos erachter. Daina dreigde met een tekst van Céline te komen, maar we snoerden haar de mond: 'Heb je weer neiginkjes? Wat hadden we nou net in de keuken afgesproken? We gaan zelluf denken!!!'

Ons doel was het konijnendomein. Toen Alexandra en ik hijgend van het harde fietsen thuis waren gekomen, ik net iets eerder dan zij omdat ik getrainder was, hadden we ons niet kunnen inhouden er tegen de andere twee over te beginnen, hoe boos we ook op elkaar waren. Victor vond het een geweldige mop dat er vier konijnen op het eiland leefden die met enige fantasie met ons vergeleken konden worden. Hij had daarom meteen maar twee flessen champagne geopend en Alexandra en mij gedwongen op elkaar te toosten. Daarna wilde hij onze 'soortgenoten' met eigen ogen zien, zei hij.

'Geef me die fles nog eens!' Ik stak mijn arm opzij en raakte uit balans. Daina greep mijn broekband vast.

'Ik heb hem tussen de struiken geflikkerd, hij was leeg. Maar er zit nog een half litertje *eau de vie* in mijn zak voor straks.'

Het laatste stuk, heuvelopwaarts, legden we lopend af. Mijn benen voelden raar zwaar aan. Daina moest onze fiets maar duwen, ik kon haast niet meer. Ze probeerde het, maar kreeg het ding nauwelijks vooruit. Victor nam het over. Net als Alexandra bewoog hij ook raar. We waren alle vier blij dat het witte huis opdoemde en we naast elkaar in de berm konden neerzakken. Het graseiland was in het zomerdonker nog net te zien. Het miniatuurhuisje stond op het moment leeg, alle vier de konijnen waren buiten. Ze lagen op hun buik en deden verder niets. Dieren doen vaak niets. Victor en Daina gaven ze meteen lacherig namen. Wie de

gemberkleurige met de onderkin voorstelde was duidelijk, de zwarte ook, en van de witte twee was de ene een tikje kleiner dan de andere, dat moest dus Daina zijn. De grootste heette uiteraard Alexandra.

Victor had de dop van de fles eau de vie losgedraaid. Ik nam een zo groot mogelijke slok, het spul brandde mijn maagvlies bijna kapot. 'Misschien was het ook wel aanmatigend van mij, decadente Westerlinge, om iets over oorlog en territoriumdrift te willen beweren.' Alles wat ik dacht kwam sneller uit mijn mond dan anders, stom genoeg was ik bezig hardop mijn eigen denkbeelden te ontkrachten.

'Jouw stelling was: "De mens is gemaakt om te doden,"' zei Victor, die een olifantengeheugen had, lekker makkelijk voor een schrijver. 'Je zei dat wanneer de mens niet op oorlog zou zijn ingesteld, hij er niet eens in zou slagen te overleven. In feite zou ik jou nu moeten uitdagen een van die beesten om zeep te...'

Alexandra onderbrak hem door een snerpende kreet te slaken. Daina begon zachtjes te giechelen, Victor en ik zagen ook wat er aan de hand was en barstten uit in hysterisch gelach. Het grote witte konijn, Alexandra, zat bovenop Mariët en maakte korte, schokkende bewegingen met het onderlijf.

Wie Daina de duw gaf weet ik niet meer. Of nee, ik moet zo precies mogelijk zijn, ik weet het best, het was Alexandra niet, ik was het zelf. Het was een vriendschappelijke duw, zo'n duw die je iemand geeft als je samen lol hebt, die mannen elkaar geven uit kameraadschap. Maar Daina was geen man, ze was een dronken vrouw en gaf zo weinig weerstand dat ze met haar achterwerk over de gladde, iets vochtige berm naar beneden gleed, regelrecht de sloot vol kroos en waterlelies in. De konijnen vluchtten naar hun hok, wij gierden het alledrie uit. Daina verdween helemaal onder het kroos, echt helemaal. Even later kwam ze weer boven. Haar blonde haren waren bedekt met groene stippeltjesdrab, het was om je te bescheuren. Pas achteraf wist ik weer dat alleen bij ons kinderen standaard op hun zesde leren zwemmen, omdat wij nu eenmaal een land van water zijn.

Ze ging opnieuw kopje onder. Victor was de eerste die bij zijn positieven kwam en in de gaten had dat het ernstig was. 'Ik kan niet zwemmen!' schreeuwde hij in het Frans, terwijl hij zijn overhemd uittrok en probeerde er een soort reddingstouw van te maken. 'Doen jullie onmiddellijk iets!'

Ik ben in de sloot gesprongen en heb Daina bij haar achterhoofd gepakt, precies zoals ik het vijfendertig jaar geleden heb geleerd bij het behalen van diploma B. De mensen die in het witte huis woonden kwamen naar buiten stormen, en met ons allen zijn we erin geslaagd Daina op het droge te slepen. Uit haar mond gulpte drab. Iedereen stonk naar modder en stront. Wij hebben ons later grondig kunnen douchen en onze haren kunnen wassen, zelf heb ik mijn kleren in een vuilniszak gestopt en weggegooid, maar volgens mij kwam bij Daina de slootgeur nog uit haar kist.

Omdat Victor, Alexandra en ik later alledrie dezelfde verklaring hebben afgelegd, is niet een van ons vervolgd. Het was een ongeluk.

Om Daina te eren heb ik tijdens haar begrafenis in Tallinn de passage over de dood van Zeno voorgelezen. Plassen bloed liepen langzaam uit zijn lichaam weg. Het was de meest beeldende scène uit *L'oeuvre au noir*, toen ik hem voor het eerst onder ogen kreeg werd ik slap als een doek.

"De nacht was gevallen, maar hij wist niet of het in hemzelf of in de kamer was: alles was duisternis. Ook de duisternis was in beweging: de zwarte nevels weken uiteen om plaats te maken voor andere, afgrond na afgrond, dichte schaduw na dichte schaduw. Maar dit zwart, anders dan het zwart dat men met de ogen waarneemt, sidderde van kleuren (...)."

Geschreven voor Europaexpress – Ein literarisches Reisebuch, Eichborn Berlin 2001. Later uitgegeven als Landschap met dieren door de Februari Boekhandels.